तृतीयः भागः

८. भूमिरियं बलिदानस्य

पठन्तु, विचिन्त्य वदन्तु

अध्यापकः	-	शङ्कर ! अस्माकं भारतदेशे कीदृशाः महापुरुषाः सञ्जाताः ?
शङ्करः	-	आचार्य ! आजादचन्द्रशेखरः, महात्मागान्धीसदृशाः बहवः महापुरुषाः जन्म प्राप्तवन्तः।
अध्यापकः	-	उत्तमम् शङ्कर ! नरसिंह ! भवान् वदतु - कर्मभूमौ अस्माकं देशे कीदृशाः वीराः सञ्जाताः।
नरसिंहः	-	आचार्य ! शिवाजी, अल्लूरि सीतारामरायः, झान्सी लक्ष्मीबाई इत्यादयः।
अध्यापकः	-	उत्तमम्। लते ! भारतदेशस्य संस्कृतिसम्बद्धं गीतमेकं गायतु
लता	-	जय जय जय प्रियभारतजनयित्रि दिव्यधात्रि................।
अध्यापकः	-	सम्यक् गीतवती । इदानीम् एतादृशं देशभक्तिगीतं गायामः वा ?
छात्राः	-	अवश्यं महोदय !

प्रश्नाः

१. अध्यापकः कं विषयमधिकृत्य प्रश्नान् पृच्छति ?

२. महापुरुषाः इत्युक्ते के ?

३. किमपि देशभक्तिगीतं गायन्तु ?

उद्देश्यम्

★ भारतीयक्षेत्रवैभवस्य ज्ञापनम् ।

★ वीरपुरुषाणां त्यागमूर्तीनां च चरितस्य बोधनेन छात्रेषु देशभक्तेः जागरणम् ।

© SCERT not to be republished

छात्रेभ्यः सूचनाः

१. पाठं पठन्तु । पदकोशं दृष्ट्वा पदानाम् अर्थान् जानन्तु ।

२. सन्दर्भोचितान् अर्थान् ज्ञात्वा चित्राणाम् आधारेण पाठस्य भावम् अवगच्छन्तु ।

३. अनधिगतविषयान् उद्दिश्य आदौ समूहे चर्चां कुर्वन्तु । अनन्तरम् अध्यापकेन सह चर्चां कृत्वा अवगाहनम् अभिवर्धयन्तु ।

एत बालकाः दर्शयामि वस्तेजो
हिन्दुस्थानस्य तेजो भारतवर्षस्य ।
अस्य मृत्तिका शिरसा वन्द्या भूमिरियं
बलिदानस्य वन्दे मातरम्, वन्दे मातरम् ।।

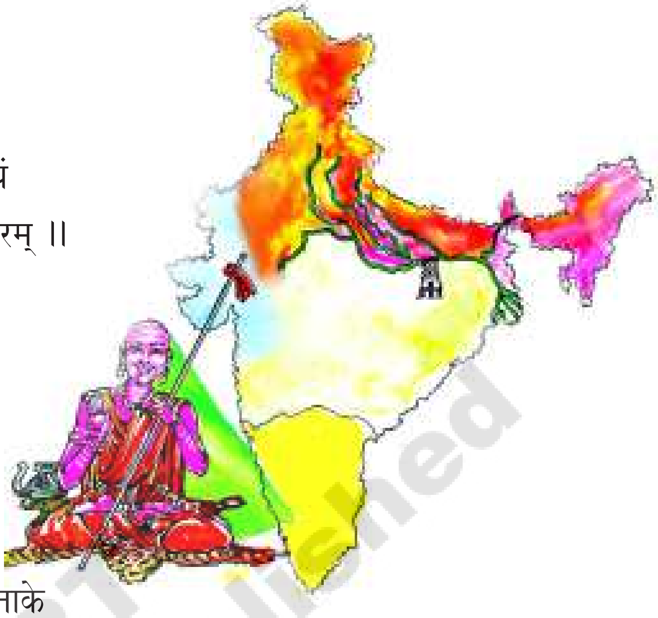

उत्तरभागे रक्षणकर्ता नगाधिराजो विख्यातः
दक्षिणदेशे पदक्षालको महासागरः प्रख्यातः।
पश्यत गङ्गायमुनातीरं परं पावनं भूलोके
स्थाने स्थाने यद् दिव्यत्वं नैव सुराणामपि नाके
एकमेव तत् स्थानं चैतत् देवानामवतारस्य ।।

।।अस्य।।

©SCERT to be republished

रजपूतानामेतत् स्थानं खड्गे येषाम् अभिमानः
धर्मरक्षणे युद्धे मरणं यैर्मन्यते सम्मानः।
अत्रैवासीत् प्रतापवीरो विश्वेऽस्मिन् यो बहुमान्यः
शीलरक्षणे भस्मीभूताः अत्रासङ्ख्याः पद्मिन्यः
रजः सुपूतं वीरपदाब्जैः स्थानं चैतद्देशस्य ।।

।।अस्य।।

भक्तिमानयं दक्षिणदेशो गोदाकृष्णापरिपुष्टः
गगनस्पर्धित-शिल्पकलान्वित-गोपुर-जालैर्विभूषितः।
अत्र विद्यते सुजनस्थानं सीतापतिपदपरिपूतम्
अत्र शङ्कराचार्याः वन्द्याः केरलभागे सम्भूताः
विजयनगरसाम्राज्यमिहासीत् ख्यातं हिन्दूधर्मस्य ।।

।।अस्य।।

सारांशः

१. हे बालकाः! आगच्छन्तु । अहमस्माकं भारतदेशस्य हिन्दूस्थानमिति विख्यातस्य दिव्यकान्तिं दर्शयामि । मातृभूमियोगक्षेमार्थं प्राणानपि बलिदानरूपेण त्यक्तवतः वीरनारीजनस्य अद्वितीयस्थानरूपा इयं भारतभूमिः विलसति । अस्याः भारतभूमेः मृत्तिका शिरसा धार्या, आदरणीया च । एतादृशीं भरतमातरं नमस्करोमि ।

२. उत्तरदिशि पर्वतराजः हिमालयः शत्रुदुर्गमतया देशरक्षणं करोति । दक्षिणदिशि कन्याकुमारीप्रान्ते हिन्दूमहासमुद्रः भारतमातुः पादक्षालनं करोतीव विराजते । (भारतमात्रे प्रशान्ततां ददातीत्यर्थः।) गङ्गा - यमुनाख्यमहानद्योर्मध्यतीरप्रान्ते भूलोके एव परमपावना भारतभूमिः। किञ्च भारतदेशे प्रतिस्थानमपि दिव्यवैभवशालि वर्तते। एतादृश - दिव्यस्थानं स्वर्गे देवानामपि दुर्लभम्। हरिहरादयः सुराः अपि एतत्प्रेम्णा अत्रैव रामकृष्णज्योतिर्लिङ्गादिरूपेण अवतीर्णाः।

३. इयं भारतभूमिः महापराक्रमशालिनां दुष्टशिक्षणशिष्टरक्षणव्रतानां खड्गाभिमानिनां राजपुत्राणां निरुपमानं स्थानम् । ये च इमे वीराः धर्मरक्षणार्थके युद्धे मरणमपि सम्मानमिव भावयन्ति । तदीयदेशभक्तिः तादृशी । प्रपञ्चगौरवभाग्यभाक् राणाप्रतापसिंहः अत्रैव भारतभूमौ आसीत् । एवं च अत्रत्याः अनेकाः पद्मिनीस्त्रियः स्वीयगौरवरक्षणार्थम् अग्निज्वालासु आत्मदाहं कृतवत्यः। भस्मीभूताः अभवन् । एतादृशवीरनरनारीचरणसरोजस्पर्शेन अस्माकम् भारतभूमौ सर्वत्र रजः महापवित्रं वर्तते।

४. भारतभूमेः दक्षिणप्रान्तः गोदावरी-कृष्णवेणीजलसंवर्धितः धनधान्यादिभिः समृद्धश्च विलसति । दक्षिणदेशे तिरुपति-श्रीशैल-मधुरै-श्रीरङ्गादिदेवालयगोपुराणि औन्नत्येन आध्यात्मिमहत्त्वं प्रकटयन्ति। अन्यच्चायं दक्षिणप्रान्तः श्रीमहाविष्णोरवताररूपेण श्रीसीतारामचन्द्रेण दण्डकारण्यस्थानत्वेन सञ्चारपूतः अस्ति । धर्मप्रवर्तकाः अध्यात्मविद्याबोधकाः जीवब्रह्मैक्यवादिनः आदिशङ्कराचार्याः अत्रैव केरलदेशे कालटी प्रान्ते सञ्जाताः। विद्यारण्यस्थापितं हिन्दूधर्मविराजितं विजयनगरसाम्राज्यमिहैव आसीत् ।

हे बालकाः ! एतादृशं वैभवशालिनीं भारतमातरं वन्दन्ताम् ।

एतस्य भारतवर्षस्य वैभवं पश्यन्तु, नमस्कुर्वन्तु ।

© SCERT not to be republished

एतानि कुर्वन्तु

I. शृण्वन्तु, विचिन्त्य वदन्तु

अ) भवद्भिः अधीतं देशभक्तिगीतमेकं रागयुक्तं गायन्तु ।

आ) हिमालयः भारतस्य रक्षणकर्ता कथं भवतीति वदन्तु ?

इ) अधुनातनकाले जनेषु देशभक्तिः कथमस्तीति चर्चां कुर्वन्तु ।

II. पठन्तु, अवगच्छन्तु, व्यक्तीकुर्वन्तु

अ) पाठस्थ षष्ठीविभक्तिपदानाम् अधः रेखाङ्कनं कुर्वन्तु, लिखन्तु ।

आ) अधः दत्तानि वाक्यनि पठन्तु । गीते तदर्थकवाक्यानि अन्विष्य लिखन्तु ।

१. भारतस्य उत्तरभागे हिमालयः भारतस्य रक्षणाय विराजते ।

२. देवानामुद्भवाय भारतमेकमेव स्थानम् ।

३. दक्षिणप्रान्तः पुण्यगोदावरी-कृष्णानदीजलैः पावितः।

४. केरलदेशे उद्भूताः शङ्कराचार्याः अत्र वन्द्याः।

इ) अधः दत्तम् अनुच्छेदं पठित्वा रिक्तस्थानानि पूरयन्तु । प्रश्नानां समाधानानि अपि लिखन्तु ।

अस्माकं देशः प्रतिभासम्पन्नः वर्तते । ज्ञानस्य उदयः सर्वप्रथमम् अस्य देशस्य भूमौ एव अभवत् । चिकित्साशास्त्रे आयुर्वेदस्य चरकसंहिता इति ग्रन्थः प्राचीनतमः इति मन्यते। अस्य चिकित्सापद्धतिः अद्य यावत् सर्वत्र प्रतिष्ठां लभते। सुविख्यातः गणितज्ञः आर्यभटः अनेकवर्षपूर्वं गणनायां शून्यस्य कल्पनाम् अकरोत्। वेदे एव ‘‘पूर्णमदः पूर्णमिदम्’’ इति मन्त्रे सा सङ्ख्या अस्तीति सः ज्ञातवान् । प्राचीनकाले पराशरमहर्षिणा वृक्षायुर्वेदे प्रतिपादितं यत् पादपेषु अपि जीवनं वर्तते। तेऽपि सुखदुःखे अनुभवन्ति इति । विज्ञानक्षेत्रे महत्त्वपूर्णा उपलब्धिः इयम् इति पाश्चात्याः अपि स्वीकुर्वन्ति ।

रिक्तस्थानानि -

१. अस्माकं देशः .... ।

२. ....पराशरमहर्षिणा विरचितः ।

३. चिकित्साशास्त्रे .... अति प्राचीनतमा रचना ।

©SCERT not to be republished

४. .... शून्यस्य कल्पनां कृतवान् ।

५. .... सुखदुःखे अनुभवन्ति ।

प्रश्नाः -

१. विज्ञानक्षेत्रे महत्वपूर्णा उपलब्धिः का ?

२. पराशरेण किं प्रतिपादितम् ?

३. भारतदेशमहत्त्वस्य विषये पञ्चवाक्यानि लिखन्तु ।

ई) अधः दत्तानां प्रश्नानां समाधानानि पाठमाधारीकृत्य लिखन्तु ।

१. अस्मिन् गीते वर्णितानां नदीनां नामानि लिखन्तु ।

२. शङ्कराचार्यः कीदृशः ? सः कुत्र जन्म प्राप्तवान् ?

३. भारतदेशस्य दक्षिणदिशि विख्यातः कः? कीदृशः ?

४. गीते वर्णितानां वीरपुरुषाणां नामानि लिखन्तु ?

५. हिन्दूधर्मस्य ख्यातं साम्राज्यं किम् ?

III. स्वीयरचना

अ) अधः दत्तानां प्रश्नानां लघुसमाधानानि स्वीयवाक्यैः लिखन्तु ।

१. गीते अनुक्तानां भवतां परिचितानां वीरपुरुषानां पञ्चानां नामानि लिखन्तु ?

२. गीतमिदं प्रबोधात्मकं भवतीति समर्थयन्तः पञ्चवाक्यानि लिखन्तु ?

३. अस्माकं देशः कथं महान् इति विषयं लिखन्तु ?

४. भारतदेशस्थनदीनां प्राशस्त्यं लिखन्तु ?

५. हिमालयः नगाधिराजः इति प्रसिद्धः । हिमालयस्य वैशिष्ट्यं सङ्क्षेपेण लिखन्तु ?

अ) अधः दत्तयोः प्रश्नयो समाधाने निबन्धरूपेण लिखन्तु ।

१. गीतसारांशं स्वीयवाक्यैः लिखन्तु ।

२. देशभक्तिः इति अंशमुद्दिश्य निबन्धमेकं लिखन्तु ।

© SCERT not to be republished

IV. पदजालाभिवृद्धिः

अ) अधः दत्तानि वाक्यानि पठित्वा रेखाङ्कितपादानां समानार्थकपदानि लिखन्तु ।

१. नगाधिराजः हिमालयः भारतस्य उत्तरदिशि विराजते ।

२. दक्षिणभारते प्रख्यातः सागरः अस्ति ।

३. भारतदेशे जन्म सुराणामपि दुर्लभम् ।

४. अनेकाः नार्यः देशार्थं प्राणान् त्यक्तवत्यः।

५. दिवा सूर्यः प्रकाशते ।

आ) गीतं पठित्वा यथोचितं योजयन्तु ।

१. हिमालयः	नाकः
२. महासागरः	शीलरक्षणे
३. सुराणां निवासः	बहुमान्यः
४. भस्मीभूताः	पदक्षालकः
५. प्रतापवीरः	नगाधिराजः

इ) अधः दत्तानि पदानि उपयुज्य वाक्यानि लिखन्तु ।

१. विख्यातः	२. पावनं
३. स्थाने स्थाने	४. बहुमानः
५. भूषितः	६. वन्द्याः

V. सर्जनात्मकता

१. भारतदेशचित्रं भारतमात्रा सह रचयन्तु ।

२. अधः दत्तं परिच्छेदं संस्कृतभाषया अनुवदन्तु ।

భారతదేశం కృషిప్రధానమైనదేశం. ఇక్కడ అనేకమంది జనులు గ్రామాలలో నివసిస్తున్నారు. రైతులు వ్యవసాయం చేస్తున్నారు. ధాన్యాన్ని ఉత్పత్తి చేస్తున్నారు. ఆహారం లేకుండా జీవించుట ఎట్లు? వ్యవసాయం లేకుండా ధాన్యం ఎలా వస్తుంది? అందువలన వ్యవసాయం ప్రధానమైనది. వ్యవసాయం చేయు రైతులు ఎక్కువగా గ్రామాలలోనే నివసిస్తున్నారు. అందువలన గ్రామాలు ప్రధానమైనవి. గ్రామసౌభాగ్యమే దేశసౌభాగ్యం.

© SCERT not to be republished

VI. प्रशंसा

भारतदेशस्य गौरवं वर्धयितुं भवन्तः किं कर्तुं शक्नुवन्ति ?

VII. भाषांशाः

अ) अधः दत्ते अनुच्छेदे रेखाङ्कितपदानि अवगच्छन्तु ।

वृक्षच्छायान्विते प्राङ्गणे स्थितं देवालयं प्रति देवदर्शनार्थं सर्वमहान् राजपुरुषः यदा आगतः तदा देवपूजकेन बहुविधपूजासामग्र्या देवम् अर्चयित्वा तस्मै राजकुमाराय आशीर्वादः दत्तः। तत्र स्थिताः नगरवासिनः राजपुत्रस्य दर्शनेन देवदर्शनेन च सन्तुष्टाः।

आ) उपर्युक्तगद्यांशे रेखाङ्कितानां समस्तपदानां विग्रहवाक्यानि एवं विद्यन्ते ।

समासपदम्	विग्रहवाक्यम्
देवालयः	देवस्य आलयः
सर्वमहान्	सर्वेषां महान्
राजपुरुषः	राज्ञः पुरुषः
देवपूजकेन	देवस्य पूजकेन
राजकुमारः	राज्ञः कुमारः
राजपुत्रः	राज्ञः पुत्रः
देवदर्शनम्	देवस्य दर्शनम्

© SCERT not to be republished

★ **एतेषु सर्वेषु उत्तरपदार्थः प्रधानः । यस्मिन् उत्तरपदार्थः प्रधानः भवति सः तत्पुरुषसमासः।**

उदाहरणम् - 'वृक्षमूलम्' इति समासपदम् ।

- अस्य पदस्य विग्रहवाक्यं वृक्षस्य मूलम् इति भवति ।
- अस्मिन् समासपदे उत्तरपदस्य मूलपदस्यैव प्राधान्यं वर्तते ।
- अतः एषः तत्पुरुषसमासः।

तत्पुरुषसमासभेदे एकः षष्ठीतत्पुरुषसमासः।

ययोः पदयोः षष्ठीविभक्तिप्रत्ययाः लुप्ताः भवन्ति स समासः षष्ठीतत्पुरुषसमासः भवति ।

इ) एवमेव समस्तपदानां विग्रहवाक्यानि वचनभेदेनापि ससन्दर्भं परिवर्तयितुं शक्यन्ते ।

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
उदाहरणम् -	देवस्य दर्शनम्	देवयोः दर्शनम्	देवानां दर्शनम्

ई) अधः दत्तानां समस्तपदानां विग्रहवाक्यानि लिखन्तु ।

१. पूजासामाग्री
२. ग्रन्थालयः
३. गुरुदया
४. चरणसन्निधिः
५. ज्ञानशक्तिः

उ) अधः दत्तानां विग्रहवाक्यानां समासपदानि लिखन्तु ।

१. प्रतिमानाम् आराधनम्
२. आर्षस्य धर्मः
३. बुद्धेः मान्द्यम्
४. दशरथस्य तनयः
५. आर्याणाम् आशीर्वादः

© SCERT not to be republished

परियोजनाकार्यम्

एतादृशानि देशभक्तिगीतानि सङ्गृह्य भित्तिपत्रे सुन्दरैः वर्णाक्षरैः लिखित्वा दर्शयन्तु ।

स्वीयमूल्याङ्कनम्

	आम्	न
१. एकं देशभक्तिगीतं सुस्वरं गातुं शक्नोमि ।	☐	☐
२. सर्वेषां कठिनशब्दानामर्थः ज्ञातः। तान् शब्दान् स्वभाषायामुपयोक्तुं शक्नोमि ।	☐	☐
३. भारतदेशस्य विषये दशवाक्यानि लेखितुं शक्नोमि ।	☐	☐
४. भारतदेशचित्रं रचयितुं शक्नोमि ।	☐	☐

उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीः।